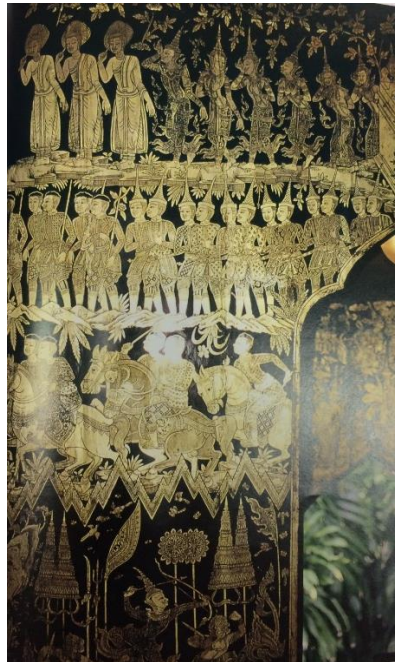

ผ้าพิมพ์ลายโบราณสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์

การศึกษาผ้าพิมพ์ลาย

ผ้าลาย คือ ผ้าพุ่งที่มีลายเป็นดอกดวงต่างๆ และผ้าพิมพ์ คือผ้าลายที่ไทยส่งพ่อค้าชาวอินเดียไปจัดทำตามแบบและลายไทยที่ส่งไป เช่น ลายพุ่มข้าวบิณฑ์พรหมก้านแย่ง ลายดาราราย ลายแก้วชิงดวง ลายกินรีรำ เป็นต้น ผ้าพิมพ์ที่มีลายตามกระบวนลายไทยดังกล่าว เรียกว่า ผ้าลายอย่าง ต่อมาพ่อค้าชาวอินเดียคิดทำลายผ้าพิมพ์ขึ้นตามลายไทย แต่มีการนำเอาแบบลวดลายผ้าอินเดียมาผสมแต่งเติมเข้ากับลายไทย ผ้าลายดังกล่าวนี้จึงเรียกว่า ผ้าลายนอกอย่าง

ลายไทยเดิมอาจจะออกแบบเพื่อใช้เป็นลายผ้ามาก่อนแล้วเพราะมีผู้เชี่ยวชาญหลายท่านที่ศึกษาวิจัยลายไทยในภาพจิตรกรรมฝาผนังบนผนังอาคาร โบสถ์ วิหาร ตลอดจนชื่ออาคาร พบว่ามีการตกแต่งด้วยลายดังกล่าว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอาคารต่างๆแต่เดิมคงตกแต่งโดยใช้ผ้าพิมพ์ลายหุ้มคลุมส่วนต่างๆของอาคาร เพื่อความสวยงาม ต่อมาเมื่อชำรุดไปจึงเกิดการเขียนลายผ้าขึ้นด้วยสีต่างๆ ลงบนชื่อหรือเพดาน เพื่อจะได้ไม่ต้องเปลี่ยนหรือซ่อมแซมลายบ่อยๆ เราจึงเห็นลายประดับอาคารมีรูปแบบคล้ายลายผ้าอยู่มากมายหลายแห่ง อันเป็นต้นแบบของพัฒนาการลวดลายภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่มีต้นกำเนิดมาจากลวดลายผ้าก่อนที่จะเขียนเป็นภาพพระพุทธรูปเจ้า หรือเรื่องเล่าชาดกต่างๆ

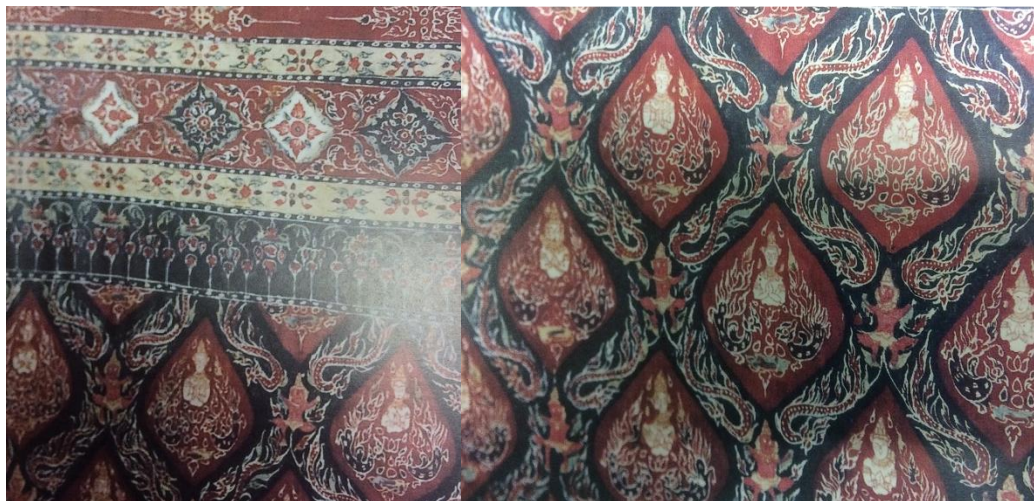
ภาพริ้วกระบวนแห่ แสดงการแต่งกายของเจ้านายชั้นสูงและขุนนางในสมัยอยุธยา

จากหอเขียน วังสวนผักกาด

ผ้าพิมพ์ลายนี้ นอกจากตกแต่งห้องผ้าด้วยลายดังกล่าวแล้ว ยังทำลวดลายที่เชิงและขอบผ้าด้วย ลายที่เชิงผ้าพิมพ์เป็นส่วนที่เน้นเป็นกรอบให้เห็นความสวยงามของผืนผ้ายิ่งขึ้น โดยใช้ลายที่แปลกออกไปจากลายตรงส่วนห้องผ้า สำหรับลายตรงเชิงผ้าจะมีที่ส่วนนั้น ขึ้นอยู่กับความสวยงามและความคิดสร้างสรรค์ของช่าง ประกอบกับความสำคัญที่ว่าผู้ที่สวมใส่นั้นมีตำแหน่งหรือฐานะเป็นอย่างไร เพราะผ้าพิมพ์ลายใช้เป็นเครื่องยศ จำนวนชั้นของเชิงผ้าจึงเป็นส่วนสำคัญ จากการวิจัยพบว่า มีการแบ่งเนื้อที่ตรงเชิงผ้าออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนล่างสุดเป็นลายกรวยเชิงโปร่ง หนาไปด้วยแนวลายลูกประคำ ถัดจากลายกรวยเชิงเป็นลายหน้ากระดาน แบ่งออกเป็น ๓ แนว แนวกลางกว้างเป็น ๒ เท่าของแนวบนและแนวล่าง แต่ละแนวคั่นด้วยแนวลายลูกประคำหรือลายไขปลา แนวกลางประดับด้วยลายประจำยามแปลง ซึ่งตรงกลางลายเขียนเป็นลายสัตว์หิมพานต์ ลายประจำยามคั่นด้วยลายกระหนกในโครงภาพของลายมังกร ๒ ตัว เกี่ยวพันกัน ส่วนแนวบนและแนวล่างของลายแนวกลางเป็นลายเครือเถาดอกไม้ ๘ กลีบที่แปลงมาจากลายประจำยามปีกค้างคาว

ผ้าพิมพ์ลายสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์

ผ้าพิมพ์ลายที่ใช้กันอยู่ในราชอาณาจักรสยามในสมัยอยุธยานั้นมีอยู่หลายชนิด มีทั้งนำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ที่นิยมกันมากคือผ้านุ่ง นอกจากนี้ยังนิยมผ้าพิมพ์ลายนำมาใช้ตกแต่งอาคารสถานที่ นำมาทำเป็นม่านนำมาห่อของมีค่า นำมาห่อคัมภีร์ใบลานกลายเป็นพุทธบูชา รวมทั้งใช้คลุมหลังสัตว์เป็นพาหนะ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความนิยมใช้ผ้าพิมพ์ลายในชีวิตประจำวันของชาวสยามในทุกโอกาส ชนิดของผ้าแบ่งตามสถานภาพทางสังคมและฐานะความเป็นอยู่ของผู้ใช้ ผ้าพิมพ์ลายที่งดงามและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชาวไทยที่เป็นช่างหลวงได้ให้ราชสำนักส่งแบบและลายออกไปสั่งทำจากอินเดีย เพราะการทำผ้าพิมพ์ลายที่มีคุณภาพดีต้องทำด้วยผ้าลินินเนื้อดีซึ่งอินเดียมีความเชี่ยวชาญในการทำผ้าพิมพ์ลายเป็นอย่างยิ่ง ไทยเรียกผ้าชนิดนี้ว่า “ผ้าลายอย่าง”

ผ้าพิมพ์ลายอย่าง สมัยอยุธยาตอนปลาย

ผ้าพิมพ์ลายอย่าง ห้องผ้าพื้นสีดำ พิมพ์ลายเทพพนมพุ่มข้าวบิณฑ์ ครุฑยุคนาค ก้านแย่งลายขอนาค

ขอบผ้าพิมพ์ลายประจำยามก้านขดและลายกรวยชายเชิง

ผ้าพิมพ์ลายอย่าง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผ้าพิมพ์ลายอย่าง ท้องผ้าพื้นสีน้ำตาลเข้ม พิมพ์ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้าน
แย่ง ขอบผ้าพิมพ์ลายเครือเถา เข็มผ้าเป็นลายกรวยเชิงสามชั้น

การผลิตผ้าพิมพ์ลาย

วัฒนธรรมเกี่ยวกับผ้าและสิ่งทอเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ชาวอินเดียนับถือสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนานตั้งแต่
อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ ประมาณ ๔,๐๐๐-๒,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ถือได้ว่าประเทศอินเดียเป็นแหล่งผลิตสิ่งทอ
ที่สำคัญของโลก ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนานนับพันปี ส่งผลให้มีอุตสาหกรรมสิ่งทอในหลายภูมิภาคของประเทศ
อินเดีย มีการติดต่อค้าขายกับนานาชาติ พ่อค้าชาวอินเดียสามารถควบคุมตลาดการค้าต่างประเทศในหลายๆแห่ง
ทั้งแถบชายฝั่งทะเลตะวันออก ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน และต่อมาเมื่ออังกฤษเข้ามาตั้งบริษัทอีสต์อินเดีย และ
ฮอลันดา ตั้งบริษัทดัตช์ อีสต์อินเดีย ในประเทศอินเดีย ส่งผลให้สินค้าสิ่งทอโดยเฉพาะผ้าพิมพ์ลายของอินเดียเป็น
ที่รู้จักและเป็นที่ต้องการมากขึ้น และได้รับความนิยมอย่างมาก รวมถึงผ้าที่มีส่วนผสมของเส้นไหมในการทอหรือ
เรียกว่า ผ้ายกทอง พบหลักฐานเก่าแก่ที่สุดคือ เศษผ้าฝ้ายจากเมืองคุชราตหรือกูครัต ประเทศอินเดีย นักโบราณคดี
พบว่าได้มีการนำมาใช้ห่อมัมมี่ของอียิปต์ โรมัน และพระคัมภีร์เก่าของศาสนายูดาย

กรรมวิธีการผลิตผ้าพิมพ์ลาย

ผ้าพิมพ์ลายอย่างที่มีคุณภาพชั้นเยี่ยม ซึ่งผลิตโดยช่างชาวอินเดีย เกิดจากการนำผ้าฝ้ายคุณภาพดี เนื้อบาง
ละเอียด มาเขียนสีด้วยมือให้เกิดเป็นลวดลายที่งดงามด้วยกรรมวิธีที่ละเอียด และซับซ้อน ด้วยเทคนิคการทำผ้าบา
ติก (Batik) หรือเขียนเทียน ซึ่งช่างชาวอินเดียได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษสืบทอดต่อกันมานับ

พันปี ผ้าพิมพ์ลายที่มีคุณภาพชั้นเยี่ยมที่ไทยสั่งทำนั้น จึงมีลวดลายที่คมชัด มีสีสันหลากหลายราวตาในฝันเดียว
ลายเส้นเล็กละเอียด สีสดทนแน่นไม่ตก และที่สำคัญคือ มีลวดลายที่งดงามแบบลายไทยประเพณี ตามรสนิยมของ
ไทย

ผู้เขียน น.ส.วรรณฉัตร เทวบุญย์

เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารองค์ความรู้และนิทรรศการ

อ้างอิง

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๔๕